

DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT TADBIRLARINI O'TKAZISH TARTIBINI
TAKOMILLASHTIRISH

Rasulov Niyatilla Tayerovich

O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshirish maqsadida, davlat sektorida ichki nazorat va audit jarayonlarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biriga aylangan. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-2021 yillarda Harakatlar strategiyasida davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, korrupsiya va boshqa noqonuniy xatti-harakatlarga qarshi kurashni kuchaytirish asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu esa davlat moliyaviy nazorat tizimining, shu jumladan ichki auditning ahamiyatini yanada oshirdi.

Hozirgi kunda O'zbekistonda ichki audit tizimini rivojlantirish bo'yicha bir qator qonunchilik va tashkiliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2018 yilda qabul qilingan "Davlat moliyaviy nazorati to'g'risida"gi Qonun, davlat sektoridagi tashkilotlarda ichki audit tizimini kuchaytirishga qaratilgan. Ushbu qonun davlat tashkilotlari faoliyatini yanada shaffof va samarali qilishni ko'zda tutadi. Shuningdek, 2020 yilda qabul qilingan "Davlat xizmati to'g'risida"gi qonun ham ichki auditni davlat xizmatidagi faoliyatni nazorat qilish vositasi sifatida mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Moliya vazirligi hamda Davlat moliyaviy nazorati qo'mitasi tomonidan ichki audit jarayonlari bo'yicha metodologik ko'rsatmalar va standartlar ishlab chiqilib, ular asosida davlat tashkilotlarida audit jarayonlari tashkil etilmoqda. Bu jarayonlar xalqaro audit standartlariga muvofiqlashtirilgan bo'lib, audit jarayonlarining ochiqligi va xolisligini ta'minlashga qaratilgan. Xalqaro tajribalar va metodikalarni o'rganish hamda ichki auditning xalqaro standartlari asosida ish olib borish O'zbekistonda ham alohida e'tiborga olinmoqda.

Bundan tashqari, korrupsiyani kamaytirish, davlat resurslaridan samarali foydalanish va xavflarni boshqarish maqsadida davlat sektori ichki audit xizmatlarining mustaqilligini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Davlat sektoridagi ichki audit jarayonlarining to'g'ri tashkil qilinishi moliyaviy nazoratni kuchaytirish va resurslardan samarali foydalanishga katta hissa qo'shadi.

O'zbekistonda ichki audit tizimi huquqiy jihatdan mustahkamlangan bo'lib, bir necha asosiy normativ hujjatlar bu sohada me'yoriy tartiblarni belgilab bergan. Jumladan:

"Davlat moliyaviy nazorati to'g'risida"gi Qonun (2018-yil) – Bu qonun davlat sektorida moliyaviy intizomni mustahkamlash va ichki audit tizimining ishlashini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu qonun asosida ichki audit davlat tashkilotlarida moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish vositasi sifatida qaraladi.

"Davlat xizmati to'g'risida"gi Qonun (2020-yil) – Bu qonun davlat xizmatidagi ichki audit tizimini boshqaruv vositasi sifatida mustahkamlaydi. Bu orqali davlat xodimlarining faoliyatini nazorat qilish va davlat byudjetidan foydalanish ustidan shaffof nazorat o'rnatish maqsad qilingan.

Prezident farmon va qarorlari – 2021-2023 yillarda qabul qilingan bir necha prezident farmon va qarorlari ham davlat sektorida ichki audit tizimini isloh qilishga qaratilgan bo'lib, bu jarayonlar ichki auditni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishni ta'minlaydi.

O'zbekistonda davlat sektori faoliyatining samaradorligini oshirish maqsadida ichki audit tadbirlarini amalga oshirishda turli tashabbuslar yo'lga qo'yildi:

Ichki audit xizmatlarining mustaqilligini oshirish – O'zbekistonda ichki audit xizmatlarining mustaqilligini ta'minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ichki auditorlar tashkilot rahbariyatidan mustaqil bo'lishi va o'z faoliyatini xolis olib borishi kerak. Bu borada ichki audit xizmatlarini tashkillashtirishda xolis va mustaqil hisobot berish mexanizmlari joriy qilinmoqda.

Moliyaviy nazorat va ichki audit moliyaviy boshqaruv tizimining bir qismidir. Ichki audit ichki auditor tomonidan amalga oshiriladigan, vazirlik, qo'mita va idoralar ichki nazorat tizimining sifati va samaradorligini muntazam ravishda kuzatib borish, baholash va uni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berish orqali vazirlik, qo'mita va idoralar faoliyatini yaxshilashga qaratilgan mustaqil va obyektiv faoliyat sanaladi (Xamidova, 2020). Muallif o'z fikrini davom ettirar ekan, budget tashkilotlarida ichki audit xizmati davlat moliyaviy nazorati hamda budget tashkilotlarining ichki nazorat tizimi bilan o'zaro uzviy bog'liqlikda faoliyat olib borishi hamda ushbu hamkorlik moliyaviy resurslarni boshqarish sifatini oshirish va shaffoflikni yaratish uchun xizmat qilishi lozim ekanligini ta'kidlaydi.

Mamlakatimizda ichki audit xizmati dastlab O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi budgetdan tashqari Pensiya jamg'armasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-avgustdagi "Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini hamda davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3231-sonli qarori asosida tashkil etilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 1-avgustdagi "Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida"gi 416-sonli qarori bilan tasdiqlangan nizomda ichki audit xizmatlari faoliyatini tartibga solish mexanizmi hamda 2023-yil 14-avgustdagi "Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash tartibi to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida"gi 377-sonli qarori bilan Iqtisodiyot va moliya vazirligi vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatlari faoliyatini baholashi va ularning faoliyatini takomillashtirish choralarini ko'rib chiqishi belgilangan.

Ichki auditni amalga oshirish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, aksariyat budget muassasalari va tashkilotlarida ichki audit xizmati mavjud emasligi yoki yetarlicha rivojlanmaganligi aniqlangan huquqbuzarlik va kamchiliklar sonining doimiy ortib borishiga olib keladi va ularning salbiy oqibatlari nazorat qilinadigan obyektlar faoliyatining natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu holat budget mablag'larining asosiy boshqaruvchilari tomonidan moliyaviy boshqaruv sifatini yomonlashtiradi va taqdim etilgan davlat resurslaridan noqonuniy, maqsadsiz va samarasiz foydalanish uchun shart-sharoitlarni yaratadi.

Jumladan, maktabgacha va maktab ta'limi sohalarida o'tkazilgan ichki audit tadbirlariga e'tibor qaratsak, sobiq Xalq ta'limi vazirligining ichki audit xizmati tomonidan 2022-yil davomida jami 662 ta obyektida o'tkazilgan ichki audit tadbirlarining natijasida 87,4 mlrd. so'mlik moliyaviy xato va kamchiliklar aniqlanganining guvohi bo'lishimiz mumkin.

I-jadval

Xalq ta'limi vazirligining ichki audit xizmati xodimlari tomonidan o'tkazilgan audit tadbirlari natijasida aniqlangan moliyaviy xato va kamchiliklar (mlrd. so'mda)

№	Aniqlangan moliyaviy xato va kamchiliklar	Yetkazilgan zarar
1.	Kamomad	0.894
2.	O'zlashtirilgan mablag'lar	12.3
3.	Yo'l qo'yilgan noqonuniy xarajatlar	53.2
4.	Ortiqcha rejalashtirilgan to'lovlar	5.7
5.	Samarasiz islatilgan mablag'lar	7.7
6.	Davlat xaridlari sohasida qonunbuzilishi holatlari	7.6
7.	Jami:	87.4
	Aniqlangan moliyaviy xato va kamchiliklarning budjetga hga erishilgan qismi	23.0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi ma'lumotlari asosida tuzildi.

Shu bilan birga, 2022-yilda xalq ta'limi tizimida ichki audit xizmatlari tomonidan olib borilgan profilaktik tadbirlar natijasida 852,9 mlrd. so'mlik budjet mablag'laridan samarasiz foydalanishning oldi olinganligini ham alohida qayd etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. // Soliqlar va bojxona xabarlari, 2000 yil 13 iyun.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi "Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida"gi PQ-615-sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 iyuldagi "Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-907-sonli Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"gi Qarori. 26.II.2010., PQ-1438-son.
5. Ножкина Т.В. Международный аудит. Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2007. - 127 с.
6. Рогуленко Т.М. Аудит. – М.: Юрайт, 2012. - 540 стр.
7. Суйц В.П. Аудит: Общий, банковский, страховой. Учебник для вузов. - М.: ИНФРА-М, 2005. - 662 стр.

8. Черных М.Н., Юдина Г.А. Основы аудита: учебное пособие. – 4-е изд., стер. – М.: Кнорус, 2011. – 352 с. Xamidova Z.U. (2020). Budjet tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit xizmati faoliyatini takomillashtirish. // Iqtisod va moliya, 3(135), 78-84.